
Lao Ce: Tao te King

Az Út és Erény könyve

Fordította: Weöres Sándor

* * *

Tartalom

LAO CE: TAO TE KING	1
TARTALOM	2
AZ ÚT	3
AZ ERÉNY	19
JEGYZETEK	37

AZ ÚT

1

Az *út*, mely szóba-fogható,
nem az öröktől-való;
a szó, mely rája-mondható,
nem az örök szó.
Ha neve nincs: ég s föld alapja;
ha neve van: minden dolgok anyja.

Ezért:

aki vágytalan,
a nagy titkot megfejtethi;
de ha vágya van,
csak a dolgokat szemlélheti.
E kettő mögött közös a forrás,
csupán nevük más.
Közösségük: csoda,
s egyik csodától a másik felé tárul
a nagy titok kapuja.

2

Mikor a szépet megismerik,
felbukkan a rút is;
mikor a jót megismerik,
felbukkan a rossz is.
Lét és nemlét szüli egymást,
nehéz és könnyű megalkotja egymást,
hosszú és rövid alakítja egymást,
magas és mély kulcsolja egymást,
sok hang összeolvastja egymást,
korábbi s későbbi követi egymást.

Ezért a bölcs

sürgés nélkül működik,
szó nélkül tanít,
nézi az áramlást és hagyja, nem erőlködik,
alkot, de művét nem birtokolja,
cselekszik, de nem ragaszkodik,
beteljesült művét nem félti,
s mert magának nem őrzi,
el se veszíti.

3

Ha nem emelik fel az okosakat,
a nép közt rend és béke fakad;
ha nem kell többé a ritka, drága,
megszűnik a nép kirablása;
ha nem a vágy uralkodik,
a nép szíve megnyughatok.

Ezért a bölcs
a szívet kiüríti,
a gyomrot teletölti,
a sóvárgást gyengíti,
a csontot erősíti,
hogy az emberek ne tudjanak, ne vágyjanak,
az okosak veszteg maradjanak.
A nem-sürgés ez
és rend és békesség lesz.

4

Az út üres,
de működését abba sose hagyja.
és mélységes,
mindennek ősatyja.
Élét tompítja,
görcseit oldja,
fényét fakítja,
elvegyül porba.
Megfoghatatlan
és mégis van.
Én nem tudom, ki a szülője,
de vénebb, mint a tünemények őse.

5

Az ég és föld nem emberi:
néki a dolgok, mint szalma-kutyák.
A bölcs ember sem emberi:
néki a lények, mint szalma-kutyák.
Az ég és föld közötti tér,
akár a fújtató,
üres és nem szakad be,
mozog és egyre több száll belőle:
kell rá szó, ezernyi;
jobb némán befelé figyelni.

6

Csodálatos asszonynak hívják:
ő a völgy örök szelleme.
A csodálatos asszony kapuja
ég s föld gyökere.
Végtelenül munkálkodik,
nem fárad el sose.

7

Örök az ég és örök a föld.
Azért örök az ég s a föld,
mert nem önmagukért élnek,
ezért nem fogy belőlük az élet.
Éppígy a bölcs:
hátrahúzódik, ezért halad,
nem őrzi magát, ezért megmarad.
Így van:
saját érdeke nem úzi sose,
ezért teljesül saját érdeke.

8

A legfőbb jó a vízhez hasonló:
mindennek hasznos, de nem harcos;
az alantasban is jelenlevő:
a víz az *út*-hoz hasonló.
Az élet a földet kövesse,
a szív a benső mélyet kövesse;
a barátság az emberit kövesse,
a beszéd a valót kövesse,
az uralom a rendet kövesse,
a szolgálat a lehető kövesse.
a tett a kellő időt kövesse.
Ha készséges, de nem erőszakos:
nem kél zúgolódás semerre.

9

Aki tölt színültig:
jobb, ha előbb abbahagyja.
Aki túl-élesre fen:
élet hamar kicsorbítja.

Arannyal, ékkövel teli kamra:
megőrizni senkise bírja.
Kincs, gőg, rang egyszerre:
mekkora szerencsétlenség!
Alkotni, adni, majd visszavonulni:
ez az égi bölcsesség.

10

Aki teste-lelke egységét megőrzi,
azt a kétség nem bontja meg.
Aki természetét szelíddé simítja,
egyszerű, mint az újszülött gyerek.
Aki látását megtisztítja,
elkerüli a tévedéseket.
A nép megnyerése, ország kormányzása
nem kíván tudós elméletet.
Ég s föld kapui nyílnak-csukódnak,
nyugalmasak és békességesek.
E tudásból kibontakozik
a sürgés-nélküli cselekedet.
Megszülni és felnevelni,
létrehozni és nem kívánni,
megalkotni és nem birtokolni,
hatalmaskodás nélkül vezetni:
ezt kell a legnagyobb jónak nevezni.

11

Harminc küllő kerít egy kerékagyat,
de köztük üresség rejlik:
a kerék ezért használható.
Agyagból formálják az edényt,
de benne üresség rejlik:
az edény ezért használható.
A házon ajtót-ablakot nyitnak,
mert belül üresség rejlik:
a ház ezért használható.
Így hasznos a létező
és hasznot-adó a nemlétező.

12

Látást az öt szín tompít,
hallást az öt hang tompít,

ízlést az öt íz tompít,
a vágatás, vadászat megbolondít,
a nehezen elérhető mind bűnbe lódít.

Ezért a bölcs
nem a szemét, inkább a gyomrát tömi,
neki nem a távoli kell, hanem a közeli.

13

Dicsőség, szégyen: egyforma félelem.
A rang: az élet legnagyobb csapása.
Dicsőség, szégyen: mért csak félelem?
Mert a dicsőséget a közemberek
szorongva nyerik el,
szorongva vesznek el.
A dicsőség is, szégyen is, csak pusztító félelem.
A rang mért az élet csapása?
Mert legnagyobb csapás
az önszeretet.
Ha nincs bennem önszeretet,
ugyan mi bajom lehet?

Ezért:
a világot élő kiválóságra
bízható a világ;
és a világot élő jószágokra
építhet a világ.

14

Ránézek, de nem látom,
ezért neve: nem látható.
Hallgatom, de nem hallom,
ezért neve: nem hallható.
Megragadnám, de meg nem foghatom,
ezért neve: a legparányibb.
E három titok
egységbe olvad.
Felszíne sem világos,
alapja sem homályos,
végtelen, névtelen,
visszavezet a nemlétbe szüntelen.
Neve: formátlan forma,
tárgy-nélküli kép,
neve: a sötét.
Szembetérek s nem látom arcát,

követem és nem látom hátát.

Az őskor útját birtokolva
s a jelenkort általa megragadva
rálátni mindennek eredetére:
ez az *út* vezető-füzére.

15

Hajdan az ihletettek
ismerték a rejtőzöt és rejtettet,
de őket mélyükig nem ismerte senki.
Mert nem lehetett őket megismerni,
a kép róluk csak ennyi:
mint téli folyón átkelők, vigyáztak,
mint szomszédaiktól félők, figyeltek,
mint a vendégek, tartózkodtak,
mint olvadó jégen, óvakodtak,
mint a rönk-fa, egyszerűek voltak,
mint a völgykatlan. mélységesek voltak,
mint a homály, át nem derengtek.
Nyugalmukat bizton őrizve
formáltak a szennyesből tisztát.
Az örök áramlással békeességben,
ismerték az élet nyitját.
Az út-on jártak, mérték nélkül nem vágyakoztak,
s mert mohók sose voltak,
megelégedtek a létezővel és újat nem alkottak.

16

Ahol megvalósul a teljes üresség,
ott a nyugalom tisztán megmarad,
minden növekszik a maga rendjén,
az örök áramlásban körbe-halad.
Minden virul, terem,
s a kezdethez visszatér szüntelen.
A kezdethez visszatérés: a béke.
A béke: az élet visszatérte.
Az élet visszatérte: állandóság.
Az állandóság tudása: világosság.
Az állandóság nem-tudása: vakság, zűrzavar.
Aki az állandót ismeri, bölcs lesz,
aki bölcs lett, igazságos lesz,
aki igazságos lett, király lesz,
a király az eget követi,

az ég az *út*-at követi,
az út örökkévaló,
és minden rendjén-való.

17

A kicsinyek tudták, hogy vannak nagyok.
Szerették, felemelték,
aztán rettegték,
végül megvetették.
Aki hűtlen,
hívet nem lel.
De ha ígérete szerint cselekszik,
munkája sikerül, érdeme növekszik,
és a nép azt mondja rája:
„A természet útját járja”.

18

Mikor a nagy *út*-at semmibe dobták,
megjelent az *erkölcs és méltányosság*.
Mikor kezdődött az okoskodás,
megjelent a nagy hazudozás.
Mikor a hat rokon összeveszett,
megjelent a *gyermeki tisztelet és szülői szeretet*.
Mikor zavaros az ország,
megjelennek a hűségesek szolgák.

19

Ha eldobják az okosságot, a tudósságot,
akkor lesz a nép százszor áldott.
Ha eldobják az *erkölcsöt, a méltányosságot,*
gyermeki tisztelet, szülői szeretet vezet a sokaságot.
Ha megszüntetik a ravaszságot, a hasznosságot,
nem lesznek többé tolvajok, betyárok.
Három jele a kevés-bölcsességnek.
Mutassák meg az ember-népnek
az egyszerűséget, az épséget,
hogy az önzésnek, az epedésnek vessenek féket.

20

Hagyd el a tanultságod
és meg nem bánod.
Ígéret és ígéretés:
mi különbség?
Jó és rossz:
mily különbség!
De amitől mindenki retten,
azt nem vethetjük félre büntetlen.
Ó, zűr!
Még minden rendezetlen!
Ám az emberek ragyognak folyton,
mint ünnepi lakomán,
vagy tavasz-érkezéskor a tornyon.
Egyedül én vagyok nyugodt,
nem állok a fénybe,
akár a még világra-nem-hozott.
Forgok az áramlásban,
nem lel szilárd helyet a lábam;
mindenkinek van bőviben,
csupán nekem nincs semmi sem:
lám, bolond szív jutott nekem!
Ó, zűrzavar!
A közönséges emberek ragyognak,
homályban én vagyok csak;
a közönséges emberek mind szemfülesek,
közönyös én vagyok csak.
Örvénylő tenger ragad magával,
sodródok, nincs megállásom.
Mindenkinek megvan a dolga,
bolondnak, durvának csak én mutatkozom.
Egyedül én vagyok más, mint az emberek,
mert az ős-forrásból táplálkozom.

21

A hatalmas *erény* változatai
az *út*-at követik.
Az *út* magában-véve
árny és köd.
Köd és árny,
hol képek rejlenek.
Árny és köd,
hol dolgok rejlenek.

Mélység, köd,
hol magvak rejlenek.
Létük: valóság,
belük: igazság.
Őskortól máig
nem kallódott el a neve:
általa megnevezhető mindennek kezdete.
Mindennek kezdetét mint tudhatom?
Csupán vele.

22

A hiányos kikerekül,
a görbe kiegyenesül,
az üres megtelik,
az elvénhedt újjáalakul,
a kevés megsokasul,
a sok megzavar.

Ezért a bölcs
az egy-egészet óvja:
ő a világ példája.
Nem áll a fénybe,
ezért fényes,
magát nem hirdeti,
ezért híres,
magát nem dicséri,
ezért dicső,
magát nem kínálja,
ezért vezető.
Nem indul küzdelembe,
ezért senkise győz felette.
A régiek megmondották:
A hiányos kikerekül.
Nem holmi üres szó.
Az igazi, a teljes: minden fölé terül.

23

A kevés szó, mint a természet:
az erős szél nem fúj egy reggelen át,
a zápor nem tart egész napon át.
Küldője:
ég s föld.
Nem alkot maradandót az ég s föld,
még-úgy-sem az ember.

Ezért
az *út*-on járjon az ember,
akkor közös az *út*-tal,
az erényes közös az erénnyel,
a veszítő közös a veszteséggel.
Aki közös az *út*-tal,
az *út*-at elnyeri.
Aki közös az erénnyel,
az erényt elnyeri.
Aki közös a veszteséggel,
a veszítettet elnyeri.
S aki kétségben imbolyog,
annak szavát senkise hiszi.

24

A lábujjhegyre ágaskodó
nem áll sokáig,
a nagy léptekkel rohanó
nem megy sokáig,
a fénybe-álló
nem lesz fényes,
a magát-hirdető
nem lesz híres,
a magát-dicsérő
nem lesz dicső,
a magát-kínáló
nem lesz vezető.
Ezek az *út*-on:
rohadék, hulladék,
utálkozva elkerülnek,
az *út*-on járó rá se lép.

25

Íme az ős-zűrből keletkezett,
az ég és föld előtt született:
mily békés, mily üres!
Magában van, nem változik.
zavartalan mindenütt működik.
Ő az ég-alattinak anyja.
Nevét nem ismerem,
kisebb nevén *út*-nak mondom,
elmém szerint nagynak mondom,
a nagyot távolodónak mondom,

a távolodót eltűnőnek mondom,
az eltűnőt visszatérőnek mondom.

Ezért
nagy az *út*,
az ég,
a föld
s a király.
A világon négy nagy létezik
s a király köztük az egyik.
Az ember a földet követi,
a föld az eget követi,
az ég az *út*-at követi,
az *út* önnön rendjét követi.

26

A nehéz a könnyű alapja,
a nyugalom a mozgás apja.
Ezért a bölcs
naphosszat munkálkodva,
szekere terhét el nem hagyja.
Ragyogót nem remél,
teljes békében, veszteg él.
Aki tízezer szekér gazdája,
néz a világba, nem lát önmagába.
Aki könnyelmű, elveszti alapját,
aki nyugtalan, elveszti apját.

27

Az óvatos vándor nem hagy lábnyomot;
a gondos-beszédű nem kelt haragot;
jó számolónak nem kell tábla;
ki ajtót zárni tud, zár nélkül is bezárja,
hogyan ki nem nyitják;
ki csomót kötni tud, kötél nélkül is megköti,
ki nem bogozzák.

Ezért a bölcs
vigyáz az emberekre,
senkit meg nem vetve;
ügyel a létezőkre,
semmit el nem vetve.
Ez a kétszeres világosság.
A jó a rossznak tanítója,
a rossz a jónak támasztója.

Ha nem becsülik tanítóikat,
ha nem szeretik támasztóikat:
olyan a legbölcsebb, mint a legvakabb.
Íme a legmélyebb és legsúlyosabb.

28

Aki tudja férfi-hatalmát,
mégis őrzi nő-lágyságát:
hegyi-ér a világon.
Aki hegyi-ér a világon,
az *erény*-t el nem veszttette,
csecsemő marad örökre.

Aki tudja fehérségét,
mégis őrzi feketeségét:
példa a világon.
Aki példa a világon,
az *erény*-nyel összeillő,
állandóhoz visszatérő.

Aki tudja dicsőségét,
mégis őrzi rejtettségét:
völgy a világon.
Aki völgy a világon,
erény-ben lesz tökéletes,
egyszerű és természetes.

A természetes elhal: eszköz lesz, erő,
a bölcs él vele,
így lesz vezető;
ezért:
a rendhez nem kell a had ereje.

29

Aki erőszakkal birodalmat foglal,
kudarcot vall: ez a tapasztalat.
Az ég-alatti, mint csodálatos urna:
sérteni nem szabad,
aki érinti, sem érinti,
aki megfogja, elveszíti.

Ezért mindennek rendje-sorja:
halad egyik, követi másik,
virul egyik, hervad másik,

erősül egyik, gyengül másik,
keletkezik egyik, elenyész másik.

Ezért a bölcs
kerüli a túláradót,
kerüli a hivalkodót,
kerüli a kápráztatót.

30

Aki az *út*-on járva urát szolgálja,
nem igaz le országokat hadsereggel,
hiszen őellene is fordul a dárda.
Hol had vonult,
tövis lepi a rétet,
nagy harc után
jönnek inséges évek.
Az eszes: győz és megtorpan,
nem tobzódik a diadalban,
győz és nem magasodik,
győz és nem cifrálkodik,
győz és nem kevélykedik,
győz, mert győzni kényszerítettik,
győz, de sohasem erőszakoskodik.
Olykor a lények már ifjan vének,
ellene szegülnek az *út* rendjének,
s ha így van: korán sírba térnek.

31

A legszebb hadsereg is a csapás eszköze,
mindenféle gyűlöletes,
az *út*-on járó nem él vele.
A nemesnek békében balról a helye,
háborúban jobbról a helye.
A had a csapásnak eszköze;
nem a nemesnek eszköze;
ha rákényszerül, csak akkor él vele,
a béke az ő ereje.
Győz és nem kevélykedik.
Aki győztesként előre-nyomul,
az ember-irtásnak örül;
aki az ember-irtásnak örül,
gyűlöletet fakaszt az ég alatt.
A bőség balról tér be,
a jajszó jobbról tér be.

Balról a szárnyvezér,
jobbról a fővezér:
temetéssel fölér.
Az ember-irtás
siralom, gyöttelelem,
gyász-szertartás a harci győzelem.

32

Az *út* folytonos és névtelen.
Az ős-egyszerűség parányi,
mégse bírja senki leigázni.
Ha fejedelmek, királyok megőrzik:
minden önként behódol nékik.
Ég s föld összecsengne-bongna,
édes harmatot hullatna,
és a nép mind, nem parancsra, megnyugodna.
Hol fellép a rendtartás: fellép a név;
s mert már fellépett a név,
ismerni kell a határokat
s így elkerülni a csapásokat.
Az *út* e világban,
mint hegyi patak, mely folyóba és tengerbe szakad.

33

Okos, aki érti az embereket;
aki önmagát érti: ihletett.
Hatalmas, aki másokat legyőz;
aki önmagát legyőzi: erős.
Aki törekszik: nincs híján akaratnak;
aki megelégszik: gazdag.
Aki nem veszti természetét: hosszúéletű;
aki nem veszti emlékezetét: örökéletű.

34

A hatalmas *út* szerteárad,
Jelen van jobbra-balra.
Minden általa létezik,
soha meg nem torpanva.
Működik, de rejtve, hírt nem akarva.
Mindent nevel,
de nem irányít,
nincsen vágya,

ezért neve: kicsiny.
Minden visszatér hozzája,
de nem irányít,
ezért neve: nagy.
Sose hatalmaskodó,
ezért neve: hatalmas.

35

Aki a nagy mintát követi,
annak hódol az ég-alatti.
Hozzája fordulnak, mert kárt nem okozhat,
csak békét, nyugalmat,
muzsikát, vigalmat,
táplálékot ad a vándoroknak.
Mikor az *út*-ról szólal,
a szó ízetlen, sóatlan.
Aki ránéz, nem látja,
aki hallgatja, nem hallja,
de nem-fogyó kincs annak, ki érti.

36

Amit összenyomnak,
kiszélesedik,
amit gyengítenek,
megerősödik,
amit megölnének,
nem marad meddő,
aki lopna,
az lesz a vesztő.
De épp ezt nem értik.
A gyenge legyőzi az erőseket, a lágy a keményet.
A hal megfúl, ha elhagyja a mélyet.
Az állam éles fegyvereit
ne villogtassák a népnek.

37

Az *út* örök és tétlen,
mégis mindent végbevisz észrevétlen.
Ha fejedelmek, királyok megőrzik,
minden magától rendeződik.
Ha kapálóznak és intéznek,
letöri őket a titkos természet.

Vágytalan a titkos természet,
s a vágy hiánya: béke,
az ég alatt a rend teljessége.

AZ ERÉNY

38

A nagy erény nem jótékonykodik,
ezért jó.

A kis erény jótékonykodik,
ezért nem jó.

A nagy erény cselekszik,
nem-cselekvéssel cselekszik.

A kis erény sűrög,
erővel cselekszik,

A szeretet cselekszik,
eredményes, ha nem cselekszik.

Az erkölcs sűrög,
erővel cselekszik.

A tisztelet cselekszik,
s mert nem viszonzák,
kényszerít a tiszteletre.

Ezért

az *út* ha elvész, itt az *erény*
az *erény* ha elvész, itt a *szeretet*,
a *szeretet* ha elvész, itt az *erkölcs*,
az *erkölcs* ha elvész, itt a *tisztelet*.

A tisztelet
a hűség és bizalom hiánya,
a zűrzavar kezdete.

A külső tudás
az *út* virága,
a belső tudatlanság kezdete.

Ezért az igaz ember
a valódit akarja és nem a látszót,
a gyümölcsöt akarja és nem a virágot,
a közelit akarja és nem a távolit.

39

Íme az ős-egységben létezők:
az ég az egység által makulátlan,
a föld az egység által rendületlen,
a szellem az egység által finom,
a völgy az egység által virágzó.
Minden az egységgel született,
a vezér, a király

vele a világ példája lett:
az egység éltet mindeneket.
Ha ködös az ég: eltűnik;
ha inog a föld: elhasad;
ha durva a szellem: elkallódik;
ha meddő a völgy: sivatag.
Ha nem születnek, akkor elenyésznek;
a vezéreket és királyokat
ledöntik, ha nem példaképek.
A néptömeg a nagyok alapja,
az alacsony a magas alapja.

Ezért

az önjelölt vezérek és királyok
helyükön nem szilárdak.
Nem nézik, hogy a sokaság a nagyok alapja,
vesztüket ez okozza.
Ha szétszedik a fényes fogatot: belőle semmi sincs.
Ne légy értékes, mint a jade-kincs,
légy egyszerű, mint a kavics.

40

Ellentétesség az út mozgása,
engedés az út tulajdonsága.
Az ég alatt minden a létből fakad
s a lét a nemlétből fakad.

41

Ha bölcs hall az *út*-ről,
megragadja és megőrzi;
ha tudós hall az *út*-ről,
megtartja, majd elveszíti;
ha okos hall az *út*-ről,
nem győz nevetni;
és nem erről az *út*-ről esik szó,
ha tán megéri.

A régi vers ezért mondja:

„A fényes *út* sötétnek látszik,
az *út*-on járó eltűnni látszik,
az egyenes *út* tévútnak látszik,
a magas *erény* szakadéknak látszik,
a nagy tisztaság szégyennek látszik,
a hatalmas *erény* kevésnek látszik,
a növekvő *erény* lopásnak látszik,

a szín-igazság hiánynak látszik.
A végtelen négyszögnek egy szöglete sincsen,
a végtelen edény készen soha sincsen,
a végtelen zengésnek hangja nincsen,
a végtelen képnek formája nincsen”
Az *út* rejtett és neve nincsen.
Egyedül az *út*
vezet és célba fut.

42

Az *út* szülte az egyet,
az egy a kettőt,
a kettő a hármat,
a három valamennyi létezőt,
mind tartalmazza a *hímet* és a *nőt*,
s a láthatatlan lehelet egybeolvasztja ezeket.
S e világban megvetik
az önmagát-felemelőt,
az önjelölt királyt, vezetőt.
Nézd valamennyi létezőt:
egyszer gyengül, máskor erősül,
egyszer erősül, máskor gyengül.
Így látják,
én is így látom:
„A zsarnokok nem holtukkal pusztulnak el.”
Ez a legfőbb tanításom.

43

Az ég alatt a leggyengébbek
átfúrják, ami legkeményebb:
mindenben fészke van a nemlétnek,
ereje a nem-cselekvésnek.
Szó nélküli tanítással
s a nem-cselekvés hatalmával
mi sem mérkőzhet e világban.

44

Rang, vagy élet: melyik főbb?
Kincs, vagy élet: melyik több?
Szerzés, vagy vesztés: melyik túlélhetőbb?
Aki sokat szerzett, sokat vesztett;
aki sokat gyűjt, több kárt szenved.

Aki megalégszik, kudarc nem éri,
aki megtorpan, veszély nem éri,
a maradandóságot éli.

45

A tökéletes: akár a tökéletlen.
Működése véghetetlen.
A teljesség: akár az üresség.
Működése mérhetetlen.
Az egyenes, mint a görbe,
a szellemes, mint a dőre,
az ékes szó, mint a dadogó.
A mozgás a fagyot legyőzi,
a nyugvás a hevet legyőzi,
a béke a rendet megőrzi.

46

Mikor az ég alatt létezik az *út*:
a lovak megrágyázzák a földet;
mikor az ég alatt hiányzik az *út*:
a mezőn harci ménnek legelnek.
Nincs nagyobb csapás,
mint az eleget nem ismerni,
se nagyobb veszély,
mint szerzésre törekedni.

Ezért:

aki az eléggel megalégül,
elégedettnek kell nevezni.

47

Nem lép ki az ajtón
és világot megismer,
nem néz ki az ablakon
és égi *út*-at megismer;
mennél messzebb megy,
annál kevesebbet ismer.

Ezért a bölcs

nem jár, hanem megismer,
nem néz, hanem megnevez,
nem cselekszik, hanem végbevisz.

48

A tanuló gyarapszik naponta;
az *út*-on járó csökken naponta:
Csökkenés, tovább-csökkenés:
eredménye a *nem-cselekvés*.
Mindent végbevisz a *nem-cselekvés*.
A világot tétlen tartja kézben.
Aki tevékeny,
a világot nem tartja kézben.

49

A bölcsnek nincs önnön szíve.
Szíve a nép valahány szíve.
Jó a jókhoz
és jó a gonoszokhoz:
ez az *erény* jósága.
Hisz az igazaknak
és hisz a hazugoknak:
ez az *erény* bizalma.
A bölcs az ég alatt békében lakik,
megjegyzí az emberek mondásait,
s úgy nézi a népet, mint gyermekeit.

50

Megszületnek és elpusztulnak.
Az élet felé megy tíz közül három,
a halál felé megy tíz közül három,
és meghal tettei miatt
megint tíz közül három.
Miért?
Mert nem lesznek úrrá az élet-vágyon.
Aki úrrá lesz az élet-vágyon,
orrszarvútól, tigristől nem fél,
sem harcban a fegyveres katonától.
Az orrszarvú nem dőfi beléje szarvát,
a tigris nem vágja beléje karmát,
nem sebzi meg a katona kardja.
Miért?
Mert a halálnak nincs rajta hatalma.

51

Az *út* szül,

az *erény* táplál,
a lény alakot-ölt,
az alak beteljesít.

Ezért minden
becsüli az *út*-at és az *erény*-t.
Az *út* méltó a tiszteletre,
az *erény* méltó a szeretetre,
mert nem osztanak parancsot,
s mennek természetes rendet követve.
Az *út* szül,
az *erény* táplál,
dajkál, nevel,
csiszol, érlel,
ápol, őriz.
Alkot, de nem birtokol,
teremt, de nem kérkedik,
mindennél öregebb, mégsem oszt parancsot:
legmélyebb jónak méltán nevezik.

52

Az ég alatt mindennek eredete
az ég-alattiak anyja.
Aki eléri az anyát,
megismeri a gyermekeit;
s ha megismeri a gyermekeit,
újra említi az anyát.
Élete végéig nem éri veszély.
Aki betömi oduját,
bezárja kapuját:
élete végéig nyűg nélkül él.
De ha kinyitja kapuját,
magára-veszi minden baját:
élete végéig gondban él.
Aki a parányit meglátja: éles-szemű;
aki gyengeségét megőrzi: hatalmas-életű.
Aki tiszta fény,
s a világosságához folyton visszatér,
nem éri veszély:
az állandóságban él.

53

Ha van igaz tudásom:
a nagy *út*-at járom,

s csak attól félek, hogy letérek.
A nagy *út* sima,
de az embereket vonzzák az ösvények.
Ha pompás a palota:
a szántóföldek begyepesülnek,
a magtárak kiürülnek.
Dísz-köntösben járnak,
éles kardokat hordoznak,
étellel-itallal be nem telnek,
fölösleges javakat halmoznak:
rablás, dicsekvés a neve.
Nem ez az *út*-nak szelleme.

54

A talpraesettet fel nem borítják,
a jól fogódzót le nem taszítják.
Fiak, unokák áldoznak néki.
Aki az *út*-at fejleszti magában.
abban valódi az *erény*;
aki fejleszti a családban,
abban bőséges az *erény*;
aki fejleszti a falujában,
abban kiváló az *erény*;
aki fejleszti az országban,
abban virágzó az *erény*;
aki fejleszti az ég alatt,
abban teljes az *erény*.
Magunkban megismerjük a többbit,
egy családban a többbit.
egy faluban a többbit,
egy országban a többbit,
az ég alatt a többbit.
Honnan ismerem én az ég-alattit?
A kevés által valamennyit.

55

Aki a nagy *erény*-t magában hordja,
akár az újszülött gyerek.
Mérgező rovar, kígyó nem csípi meg,
nem támadnak rá a vadállatok,
nem ragadják el a sasok.
Csontja gyenge, izma lágy,
fogása mégis szilárd;

nem ismeri hím s nő egyesülését,
mégis életet ad,
mert tiszta teljesen;
kiált s be nem reked,
mert összhangzó tökéletesen.
Az összhang tudása: állandóság.
Az állandóság tudása: világosság.
Az élet gazdagítása: vígasság.
A szellem feszülése a szívben: makacsság.
Olykor a lények már ifjan vének:
ellene szegülnek az *út* rendjének,
s ha így van: korán sírba térnek.

56

A tudó nem beszél,
a nem-tudó beszél.
Aki betömi oduját,
bezárja kapuját,
élet tompítja,
görcseit oldja,
fényét fakítja,
elvegyül porba:
él a rejtettel azonosulva.
Nem rokonítható,
nem ócsárolható,
nem jutalmazható,
nem károsítható,
nem magasítható,
nem alacsonyítható,
csupán becsülnivaló.

57

Egyenesség vezérli az országot,
csak a háború kíván ravaszságot.
Tétlenség hódítja meg a világot.
Mindezt honnan tudom?
Íme:
„Mikor az országban sok a hívság,
szaporodnak a nyomorúságok;
mikor a népnek fegyvere éles,
sokasodnak a lázadások;
mikor sok az ügyes mester,
gyarapodnak a ritkaságok;

mikor sok a parancs, a törvény,
sűrűsödnek a tolvajok, betyárok.”

Ezért így szól a bölcs:

„Ha nem cselekszem, megnyugszik a nép,
ha békés vagyok, megjavul a nép,
ha nem háborgok, gazdagszik a nép,
ha igényem nincsen, egyszerű a nép.”

58

Mikor nyugalmas a kormányzat:
egyszerű a nép, nem lázad.
Mikor tevékeny a kormányzat:
a népre nyomorúság támad.
Bajból szerencse így fakad
és a szerencséből gyalázat:
ki ismeri, hol a határ?
Jönnek és mennek, meg nem állnak.
Az egyenesség ravaszágba átcsap,
a jó váratlan rosszra válhat:
az ember tévelyeg és mily régóta már!

Ezért a bölcs

egyenes és mást meg nem rövidít,
önzetlen és mást meg nem károsít,
igaz és semmit meg nem hamisít,
fény, de nem vakít.

59

Az emberek kormányzására s az ég szolgálatára
legfőbb: a mérték.
Csakis a mérték,
melyhez korán kell kelni.
Amit korán kell gondozni: ez az erény gazdagsága.
A gazdag *erény* győzhetetlen,
s a győzhetetlennek gátja nincsen.
Ha gátja nincsen: uralkodni tud.
Az uralkodás anyja megmaradni tud.

Így nevezik:

mély, erős, gyökér,
örök, igaz *út*.

60

Nagy birodalom vezetése,

mint apró halakból eledel sütése.
Míg az *út*-on járnak az emberek,
nem művelnek csodát a szellemek.
S ha nem művelnek csodát a szellemek,
nem háborítódnak az emberek.
S ha szellemektől nem jön ártalom,
a fejedelemtől sem ér bántalom:
mikor ezek ketten veszteg maradnak,
erényeik összefonódnak.

61

Nagy birodalom: síksági folyam,
a középső az ég alatt,
nősténye az ég-alattinak.
A nő békével győzi le a hímet,
békésen alája-gubbad.
A nagy birodalom gubbadjon a kisebbik alá,
így szerezzen bizalmat;
a kis országok alacsonyabbak,
így szereznek bizalmat.
Vagy a legubbadás szerezzen bizalmat,
vagy hogy alacsonyabbak.
A nagy birodalom mást se kívánjon:
egyesítsen és tápláljon;
a kis ország mást se kívánjon:
csatlakozzék és szolgáljon.
Teljék be mindkettő rendeltetése:
a nagy gubbadjon a kicsinyek elébe.

62

Az *út* mindenek legmélyebb alapja,
jók hatalma,
bűnösök oltalma.
Nyájas szóból kel a tisztelet,
jó példa megnyeri az embereket.
A bűnös az emberek közül
mért kivetett?
Hisz miatta trónol a Menny Fia,
érte buzgólkodik a Három Öreg.
Hiába hordanak drágaköveket
s hajtanak négylovas dísz-szekeret:
inkább nyugton az *út*-at követnék.
Hajdanában

az *út*-at mért követték?

Mert

akkor az *út*-at el nem tévesztették,
a bűnöket megbocsátották.
Az ég alatt ez a tisztesség.

63

Tégy tett nélkül,
intézz intézkedés nélkül,
ízesíts íz nélkül.

A nagy: csupa kicsiny; a sok: csupa kevés.

Gyűlöltre feleljen megbecsülés.

A nehéz legyőzése könnyűvel indul.

A nagy megtevése kicsinnyel indul.

A nehézség az ég alatt
a könnyűn alapszik,
s a nagyság az ég alatt
a kicsinyből gyarapszik.

Ezért a bölcs

nem cselekszik nagyot,

így teljesít nagyot.

Nem érdemelsz bizalmat,

ha túl-sokat ígérsz.

Ahol sok a könnyű,

ott sok a nehéz.

Ezért a bölcs

nem kerüli a dolgok nehezét,

az erőlködés mégse veti szét.

64

A nyugvót megőrizni könnyű,
a keletkezőt formálni könnyű,
a gyengét összetörni könnyű,
a kicsinyeket szétszórni könnyű,
a leendővel kezdeni könnyű,
békében rendet tartani könnyű.

Terebélyes fa

hajszál-gyökérből fejlődik,

kilenc-emeletes torony

kupac földből emelődik,

ezer-mérföldes utazás

egyetlen lépéssel kezdődik.

A cselekvő elbukik,

a szorongató veszít.

Ezért a bölcs
nem cselekszik és nem bukik,
nem szorongat és nem veszít.
Aki nagy-hamar eredményt akar,
övé a kudarc;
de aki előre gondol a végére,
nem éri kudarc.

Ezért a bölcs
vágyik a vágytalanságra,
nem sóvárog ritkaságra,
csak a tudatlantól tanul,
csak a közös *út*-on vonul,
a természetes rendet követi
s erőszakkal meg nem töri.

65

Hajdan, akik az út-on jártak.
nem adtak tudást a népnek,
ápolták az együgyűséget.
Nehéz vezetni a népet,
ha már az együgyűségből kilépett.

Ezért
az ország tudással kormányzása:
az ország kirablása;
együgyűséggel kormányzása:
az ország boldogsága.
Aki e két szabályt ismeri: példás.
Aki ismeri a példát:
legmélyebben erényes.
Az *erény* messzi, mély,
s mindennek ellentétes.
A nagy elégedettség általa él.

66

A folyam s a tenger
minden völgyi patak királya;
mert alacsonyabb az ágya,
ezért minden völgyi patak királya.

Ezért a bölcs,
ha a nép felett akar állni,
a népnél lejjebb álljon;
ha a nép előtt akar járni,

az egész nép mögött járjon.

Ezért a bölcs
felül áll, de terhét nem nyögik,
elől jár, de mégse gyűlölik.

Ezért
az ég-alattiak
felemelik örömmel:
nem küzd,
ezáltal győzhetetlen.

67

Nagy, az én *út*-am, tudja egész világ,
s nem apad soha:

mert végtelen,
azért nem apad soha.

Hogyha fogyna,
az időben már elfogyott volna.

Három kincsemhez ragaszkodom:

első a *szeretet*,

második a *mérték*

harmadik a *tartózkodás*.

Szeretek, ezért bátor vagyok,
mérték által hatalmas vagyok,
visszavonulok, hát vezető vagyok.

Manapság
szeretet nélkül merészkednek,
mérték nélkül vezérkednek,
tartózkodás nélkül hatalmaskodnak:
ezért elpusztulnak.

Aki tapintattal vezet hadat,
győzelmet arat;
a szeretettel védekező legyőzhetetlen.

A természet fegyverezi
s a szeretet védelmezi.

68

A jó hadvezér nem harcias,
a jó harcos nem haragos,
a győzni-tudó nem támad,
a vezetni-tudó alázatos:
ez a nem-küzdő *erény*,
az irányító erő,
a természet szolgálata,

az ősi vezető.

69

Egy bölcs hadvezér azt mondta:
„Mint a vendég, nem mint a gazda:
nem vonulok hüvelyknyit előre,
inkább egy lábnyit vissza.”
Ez a tétlen cselekvés,
az erőszak nélküli siker,
az ellenség nélküli háború,
a fegyvertelen győzelem.
Harcban az ellenség ócsárlása
megsérti az *út*-at;
ha két hadsereg összecsap,
a kíméletesebb győzelmet arat.

70

Szavamat megérteni könnyű,
és megfogadni könnyű.
Mégse bírják megérteni,
se megfogadni.
A szavaknak ősapjuk van,
a tetteknek királyuk van:
ezt nem értik az emberek,
és engem ezért nem értenek.
Ha vannak, kik megértenek:
ez az én gazdagságom.
Ezért a bölcs
drágakövet hord darócruhában.

71

Tudni a nem-tudást, ez a legbölcsebb.
Aki nem tudja nem-tudását, szenved.
Aki megszabadul a szenvedéstől,
nem szenved.
A bölcs nem szenved,
mert megszabadult a szenvedéstől,
ezért nem szenved.

72

Ha a nép nem fél a hatalomtól,

a hatalom akkor tökéletes.
Ne szorítsátok ki hajlékaiból,
ne rontsátok meg az életet.
Ha nem nyomjátok el a népet,
nem fog megvetni titeket.
Ezért a bölcs
ismeri magát, de nem ismerteti.
szereti magát, de nem szeretetti,
neki nem a távoli kell, hanem a közeli.

73

A bátor vakmerő halála gyászos,
a bátor nem-merő élni tud.
Kétfajta bátorság:
egyik hasznos, másik káros.
Amazt a természet mért nem szívleli,
ki bírja megérteni?
A bölcsnek is homályos.
Az égi *út*
nem harcol, mégis győzni tud,
nem szól, mégis válaszol,
nem hív, mégis sereget gyűjt,
tétlen, mégis irányít.
A természet hálója hatalmas:
bár ritka-szövésű, rajt át nem hatolhatsz.

74

Ha a nép nem fél a haláltól,
ki rémíthetné a halállal?
Aki akarja, hogy a nép rettegjen a haláltól,
s azt hiszi, ez a jó:
megfogni, megölni való.
Ki mer?
A halált örök erő intézi.
s aki a gyilkolást helyette végzi,
mintha elfoglalná az ácsmester helyét:
aki az ácsmester helyett hasogat,
gyakran megsebzí kezét.

75

Miért éheznek a nép?
Mert az urak adóval nyomják,

azért éheznek a nép.

Miért makacskodik a nép?
Mert az urak folyvást tevékenyek.
azért makacskodik a nép.

Miért hullik-pusztul a nép?
Mert az urak az élethez ragadnak,
azért hullik-pusztul a nép.

Aki nem becsüli saját életét,
valóban az becsüli életét.

76

A csecsemő: puha, gyenge,
a haldokló: kemény, erős.
A sarjadzó fű és fa: lágy, erőtlén,
a korhadó: szívós, erős.
A kemény és erős: pusztuló,
a puha és gyenge: fakadó.
Elvész a fényes hadsereg.
A felnőtt fatörzs megreped.
A kemény, erős: alámerül,
a puha, gyenge: felülkerül.

77

Az égi *út*,
mint az íj kifeszített íve,
a magasat lenyomja,
az alacsonyat felvonja,
a fölöslegeset elveszi,
a szükségeset megadja.
Az égi *út*
a fölöslegeset elveszi,
a szükségeset megadja;
nem így az emberi ösvény:
a szükségeset elveszi,
a fölöslegeset növeli.
Ki bírná a fölösleget a világba önteni?
Aki az *út*-at ismeri.
Ezért a bölcs
alkot, de művét nem birtokolja,
cselekszik, de nem ragaszkodik,

bölcsességét nem fitogtatja.

78

Nincs lágyabb, mint a víz,
mégis a köveket kivájja:
nincs külön nála.
A gyenge legyőzi az erőset,
a lágy a keményet:
az ég alatt mindenki tudja,
még sincs, aki valóban felfogja.

Ezért a bölcs azt mondja:
„Aki az ország szégyenét veszi magára,
az lesz az ország királya;
aki az ország nyomorát veszi magára,
az lesz a világ királya.”
Az igaz szó: mint önmaga fonákja.

79

Mikor a harag elapad,
emléke mégis megmarad.
Csak a töretlen béke jó.
Ezért a bölcs
megesküszik,
hogy sohasem vádaskodik.
Az erényesek az esküt tartják,
az erénytelenek sutba dobják.
Az égi *út*-nak nincs sógora-komája,
mindig a jámborokat szolgálja.

80

Legyen az ország kicsiny, s a nép kevés:
bármily sok szerszám volna.
ne éljenek vele;
az emberek halálukig
ne bolyongjanak messzire;
ha volnának hajók, kocsik,
senki se utazzék;
ha volnának vérték, kardok,
senki se hadakozzék;
írás helyett az emberek
fűcsomókat kötözzenek;
legyen édes az ételük,

legyen ékes a ruhájuk,
legyen békés a lakásuk,
legyen boldog a szokásuk;
és ha átlátnak a szomszéd országba,
és áthallatszik
a kakasok kukorékolása, a kutyák ugatása:
úgy érzék el a vénséget. halált,
hogy sose jártak odaát.

81

Nem szép az őszinte szó,
nem őszinte a szép szó.
Nem ékes-szavú a jó.
Az ékes-szavú nem jó.
A tudó nem beszél,
a nem-tudó beszél.
A bölcs nem gyűjt,
mindent az emberekért tesz
és néki is jut;
mindent az embereknek ad
és néki is jut.
A természet *út*-ja
segít, nem sarcol.
A bölcs ember *út*-ja
használ, nem harcol.

JEGYZETEK

- 1 *Az út... – a tao*, Lao-ce filozófiájának alapvető kategóriája. A *tao* szótári jelentései: „út”, „beszélni”, „mondani” stb., Lao-ce művében azonban mindig elvontabb értelmében szerepel, „törvény”, „természettörvény” a filozófiai tartalma. Ám Lao-ce műve költemény lévén, a magyar fordítás a *tao* jelentései közül mindvégig a képszerűbb *út*-at alkalmazza. - A mű első fejezete az egész költemény alapvetésének számít. Modern filozófiai nyelven a következőképp summázható: a névvel ellátható *tao* csak az igazi *tao* megjelenése, jelenség, amely mögött rejtőzik a lényeg: akinek vágyai vannak, az csak a jelenséget láthatja, a lényeg csak a vágy-nélkülinek tárul fel: ám lényeg és jelenség valójában egység, s éppen egységük titkának a megfejtése vezet el a lényeghez.

- 2 *sürgés nélkül működik* – szó szerint: *nem-cselekvéssel* működik. A *nem-cselekvés* (kínaiul: *vu-vej*) Lao-ce egyik középponti fogalma: azt jelenti, hogy a bölcsnek nem szabad a *tao* természettörvény erejével bíró mozgásába cselekvéssel beavatkozni – ilyen értelemben fordítható *nem-sürgés*-nek is.

- 3 Summázva: ha az emberben nincsen vágy, mindenki a mindennapi életével törődik, akkor – nem lesz például kereskedelem, amely tönkreteszi a faluközösségek parasztságát.

- 4 *Az út üres* - Lao-ce kedvelt kifejezése a *tao*-lényeg, a törvény elvontságának, érzékekfelettségének jelzésére.

- 5 *Az ég és föld nem emberi* - a természet nem az emberek emberi elképzelése szerint való.

néki a dolgok, mint szalma-kutyák – minden dolog csak élettelen bábnak számít előtte.

- 6 *Csodálatos asszonymak hívják* – költői szavak a *tao* megnevezésére; a *tao* ugyanis a maga elemiségével, spontán működésével, *nem-cselekvés*-szellemével a *jin* (női) elvvel rokon, nem pedig a *jang* (férfi) elvvel.

ő a völgy örök szelleme – a völgy, akárcsak az üresség, a *tao* metaforája, költői kifejezése érzékelhetetlenségének.

- 8 A *tao*-nak a vízzel rokonítása ugyancsak Lao-ce kedvelt hasonlata, a természettörvény elemi erejét s egyben „gyengeségét”, „lágyságát”, *jin*-elvűségét érzékelteti vele.

- 9 *ez az égi bölcsesség* – szó szerint ez az égi (=természeti) tao.
- 10 *Ég s föld kapui nyílnak-csukódnak* - a világegyetem magától működik.
- 11 A küllők közti üresség, az edény belső üressége s a ház belső tere: csupa *nemlét*, s mégis ezekből fakad a *lét*, ti. a kerék, az edény és a ház használhatósága.
- 12 Az öt szín: fehér, fekete, zöld, vörös és sárga; az öt hang: c, d, e, g és a; az öt íz: savanyú, keserű, sós, édes és csípős. A versben az öt szín, öt hang stb. természetesen nem pontosan öt színt, öt hangot jelent, hanem minden külső vágyat, amelytől a bölcsnek meg kell szabadulnia, ha a *tao* szerint akar élni.
- 18 E fejezet éles támadás Konfuciusz erkölcstana ellen. *Erkölc és méltányosság, gyermeki tisztelet és szülői szeretet*: konfucianus erkölcsi normák, amelyek csak akkor jelentek meg, amikor elvetették a *tao*-t, hiszen az ősidők természetiségének ezek erkölcsi parancs nélkül is természetes velejárói voltak.
- a hat rokon* - az apa és fiú, a férj és feleség, az idősebb és ifjabb testvér, akiknek alá- és fölérendeltségi viszonyát a patriarchális-arisztokratikus konfucianus erkölcstan szabályozza.
- 19 A fejezet értelme: ha eldobják a tudóskodást, a patriarchális morált és a haszonért ravaszkodást, akkor a nép (ti. a faluközösségi parasztság) boldog lesz, természetes erkölcs fog uralkodni és nem lesznek tolvajok többé.
- 20 Lao-ce máskor oly magabiztos hangja e fejezetben elégikus: engem, aki egymagam értem a *tao*-t s átengedem magam elemi erejének, bolondnak néznek az emberek. Idegen vagyok ebben a világban – érezzük a sorok között. Költői megérzése ez annak, hogy a háborítatlan ősi életforma sóvárgása a Csou korban – utópia.
- 21 A hatalmas erény... – az erény (a tö) a *tao* attribútuma, „változatai az *út*-at követik”.
- 25 *Ő az ég-alattinak ...* - az „ég-alatti” jelentései: „az ország”, „a világ”, „az emberek”.
- 28 *hegyi-ér a világon* – szó szerint: a világ számára hegyipatakká lesz; a hegyipatak a *tao* egy metaforája.
- völgy a világon* – akárcsak a hegyi patak: *tao* szerint élő, a természettörvény megjelenítője lesz a világ számára.

- 30 *Olykor a lények már ifjan vének* – akik a *tao* működésébe kontárokodnak, pl. az erőszakos hadvezérek, korai halállal halnak meg.
- 31 *A nemesnek békében balról a helye* – a szertartásos felállások alkalmával mindig a bal a tisztelet helye, csak háborúban – és temetésekkor – áll jobb oldalon a feljebbvaló.
- 38 *A nagy erény... A kis erény* – Lao-ce itt a maga tanainak nagy, igazi erényét állítja szembe a konfucianizmus kis erényével; a továbbiakban a szeretet, az erkölcs és a tisztelet: a patriarkális konfuciánus morál kategóriái.
- 42 E fejezet tartalmazza Lao-ce kozmogóniáját, mely a következőképp mondható el bővebben: kezdetben volt a káosz, amelyben azonban ott volt már a törvény, a *tao*. Ez szülte az „egy”-et: a *csi* (lehelet) nevű őanyagot: a *csi*-őanyag parányi részecskék formájában örvénylett a káoszban, míg külön nem váltak a *jin* (negatív, női) és a *jang* (pozitív, férfi) részecskék – ez a „kettő”. A *jin* és *jang* részecskék hozták létre az eget, a földet és az embert – s ez a „három” teremtett minden egyebet.
- mind tartalmazza a hímet és a nőt* – a létezők ma is magukban hordják a *jang* és a *jin* erőket.
- s a láthatatlan lehelet egybeolvasztja ezeket* – Lao-ce itt egészen közel jár ahhoz a gondolathoz, hogy a világ egysége anyagiságában van.
- 47 E híres fejezet mondanivalója, hogy a természet és törvénye spekulatív módon ismerhető meg, a tapasztalás csak gátolja a megismerést.
- 48 *az úton járó csökken naponta* – ti. csökkennek a vágyai.
- 50 Az emberek többsége természetes módon él és hal, de minden tíz közül három nem tud úrrá lenni a vágyain, összeütközésbe kerül a *tao*-val és korai halállal elpusztul.
- 52 *Aki betömi odúját, bezárja kapuját* – ti. vágyai odúját és kapuját.
- 60 *Nagy birodalom vezetése, mint apró halakból eledel sütése* – ti. oly természetes dolog, melyet azonban nagy gondal és kapkodás nélkül kell végezni.

Míg az úton járnak az emberek, nem művelnek csodát a szellemek – azt jelenti: ha a kormányzás minden dolga a *tao* szerint való, akkor a holtak szellemeinek semmi szerepük nem marad. Ez éles támadás a konfucianizmus ősök-kultusza ellen. S a következő sorok, melyek kijelentik, hogy ha az ősök szellemei nem avatkoznak az emberek életébe, nem bántja a népet a fejedelem sem, világosan

megragadják az ősök kultusza és a patriarchális-despotikus rendszer kapcsolatát is.

62 *a Három Öreg* – az uralkodó három főembere.

79 *Az égi útnak nincs sógora-komája* – a természettörvény nem törődik a családi hierarchiával.

80 E híres fejezet Lao-ce eszményi faluközösségének idilli képét nyújtja. „Országról” beszél, de az utolsó sorokból teljesen nyilvánvaló, hogy kicsiny, önellátó falucskát ért ezen, amelynek ősi tiszteletét még semmi sem zavarja.